

DE BOSATLAS

VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

NATIONAAL COMITÉ 4 EN 5 MEI
NOORDHOFF ATLASPRODUCTIES

Inhoud

DEEL I VOOR DE TWEEDE WERELDOORLOG

1

Botsing van ideologieën

Inleiding	12
Europa na de Eerste Wereldoorlog	14
Nederland: een verzuilde samenleving	16
De jaren 1920: maatschappij in beweging	18
Voorspoed en crisis	20
Politieke ontwikkelingen in Europa	22
Politieke ontwikkelingen buiten Europa	24
Duitsland onder Hitler 1933-1939	26
Reacties op Hitler-Duitsland	28

DEEL II DE TWEEDE WERELDOORLOG

2

Oorlog op wereldschaal

Inleiding	32
Duitse invasies 1939-1940	34
Mei 1940: Duitse inval in Nederland	36
Strijd om Vesting Holland	38
Bondgenoten en vijanden	40
Europa in 1942	42
Oorlog in Azië	44
Aan het front	46
Koninkrijk der Nederlanden overzee	48

Voorwoord 5

Inhoud 6

1 Botsing van ideologieën 10

2 Oorlog op wereldschaal 30

3 Bezetting: einde rechtsstaat 50

4 Uitsluiting, terreur en genocide 76

5 Einde van de Tweede Wereldoorlog 98

6 Herschikking van de wereldkaart 122

7 Nederland na 1945 148

8 Internationale samenwerking 172

9 Herdenken en vieren 194

10 Vrijheid wereldwijd? 212

Registers 228

3

Bezetting: einde rechtsstaat

Inleiding	52
Bezet Nederland	54
Bezet Nederlands-Indië	56
Nederland als economisch wingewest	58
Leven onder de bezetter	60
Collaboratie	62
Verzet: organisatie en activiteiten	64
Slachtoffers van nazi-terreur	66
Verzet	68
Hongerwinter	70
Dagelijks leven	72
Leven in oorlogstijd	74

4

Uitsluiting, terreur en genocide

Inleiding	78
Vooroorlogs Joods Nederland	80
Joden in Amsterdam	82
Vervolging in Europa	84
Vervolging in Nederland	86
Kampen in Nederland	88
Het Kattenburgtransport	90
Concentratie- en vernietigingskampen	92
Uitsluiting en deportatie	94
Genocide op Joden, Roma en Sinti	96

5

Einde van de Tweede Wereldoorlog

Inleiding	100
Keerpunt in de oorlog	102
Bevrijding van Europa	104
Bevrijding van Nederland	106
Slag om de Schelde	108
Lokale oorlogshandelingen	110
Einde van de Japanse bezetting	112
Slachtoffers en verwoestingen	114
Inundaties	116
Op weg naar vrijheid	118
Einde van de bezetting	120

DEEL III NA DE TWEDE WERELDOORLOG

6

Herschikking van de wereldkaart

Inleiding	124
Europa na de Tweede Wereldoorlog	126
Nieuwe grenzen in Europa	128
Nederlandse annexatieplannen	130
Dekolonisatie wereldwijd na 1945	132
Israël en Palestina	134
Koude Oorlog	136
Koude Oorlog in Nederland	138
Koude Oorlog: grote conflicten	140
Einde van de Koude Oorlog	142
Actuele spanningen in de wereld	144
Conflicten na 1945	146

7

Nederland na 1945

Inleiding	150
Berechting daders en collaborateurs	152
Bersiap	154
Dekolonisatie van Nederlands-Indië	156
Dekolonisatieoorlogen	158
Wederopbouw en economisch herstel	160
Suriname en de Antillen	162
Bevolkingstrends	164
Protest en terreur	166
Politiek landschap na 1945	168
Leven in een vrij land	170

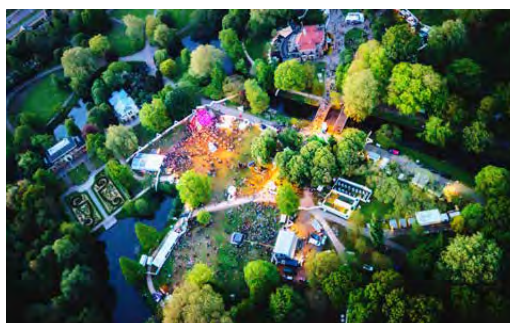

8

Internationale samenwerking

Inleiding	174
Wereldwijde samenwerking	176
Europese samenwerking	178
Genocides en massamoorden	180
20e-eeuwse genocides en massamoorden	182
Naoorlogs rechtsherstel	184
Nederlandse vredesoperaties	186
Het drama van Srebrenica	188
Steun bij economische ontwikkeling	190
Humanitaire hulp	192

DEEL IV VRIJHEID ANNO NU

9

Herdenken en vieren

- Inleiding 196
- Monumenten en herdenkingen 198
- De Holocaust herdacht 200
- Oorlogsgraven wereldwijd 202
- Literatuur en kunst over de oorlog 204
- Oorlogsmusea en herinneringscentra 206
- 5 mei vieren 208
- Herdenkingen en vrijheidsfeesten 210

10

Vrijheid wereldwijd?

- Inleiding 214
- Vrede en veiligheid 216
- Economische vrijheid en ontwikkeling 218
- Politieke vrijheid 220
- Vrijheid van denken 222
- Individuele vrijheid 224
- Voorvechters van vrijheid 226

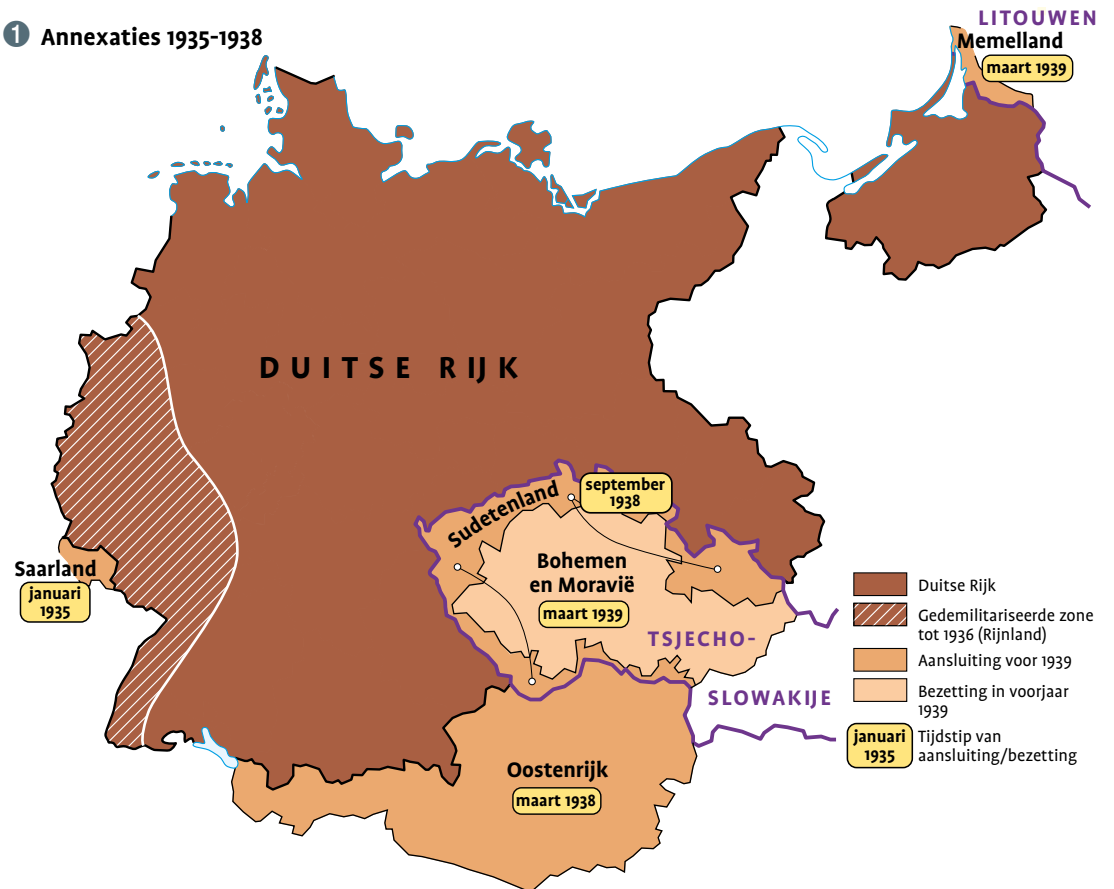
Registers

- Plaatsnamenregister 228
- Thematisch register 250
- Personenregister 254
- Adviseurs en adviserende instanties / Colofon 256

Duitsland onder Hitler 1933-1939

In 1933 wordt Hitler rijkskanselier. Vrijwel direct zet hij de democratie buitenspel. Zijn Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) is voortaan de enige toegestane partij. Politieke tegenstanders laat hij opsluiten in kampen. De nazi's oefenen openlijke terreur uit tegen iedereen die volgens hen 'on-Duits' is: Joden, homoseksuelen, gehandicapten, Sinti en Roma. Hitler bouwt een grote legermacht op en begint met het annexeren van aanvankelijk nog vooral Duitstalige gebieden. Het buitenland kijkt angstig toe, zeker als Duitsland in 1939 een niet-aanvalspact sluit met de Sovjet-Unie. Hitler heeft nu zijn handen vrij om ook Polen in te nemen.

1 Annexaties 1935-1938

1 Duitse gebiedsuitbreiding

Saarland kiest in 1935 zelf voor aansluiting bij Duitsland. In 1936 annexeren Duitse troepen de gedemilitariseerde zone van het Rijnland. Omringende landen houden zich stil, ook als Duitsland in 1938 Oostenrijk bezet (*Anschluss*). Het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië onderhandelen met Hitler over Tsjecho-Slowakije. Zij geven hem Sudetenland en hopen zo een oorlog te voorkomen.

2 Afspraak met de Sovjet-Unie

Als Hitler tegen de afspraken in heel Tsjecho-Slowakije binnenvalt, is de maat vol. De Britten en Fransen waarschuwen Hitler: als hij Polen invalt, zullen ze hem de oorlog verklaren. Om een strijd op twee fronten te voorkomen, sluit Duitsland in 1939 een onverwachte deal met de Sovjets. Het Molotov-Ribbentropact bepaalt dat de Sovjet-Unie bij een inval in Polen geen actie onderneemt. In ruil daarvoor mag Stalin van Hitler

oostelijke delen van Polen en Roemenië, een deel van de Baltische landen en Finland innemen.

3 'Groot-Duitsland'

Voor Hitler is het pact met de Sovjet-Unie hoe dan ook tijdelijk. Zijn ambitie is een 'Groot-Duitsland'. Generalplan Ost voorziet in de etnische zuivering van Polen en delen van de Sovjet-Unie. Slavische boeren moeten plaatsmaken voor Duitse kolonisten.

2 Molotov-Ribbentropact 1939

3 Blauwdruk voor een Groot-Duits Rijk

4 Führer

In 1933 wordt in het Berlijnse Rijksdaggebouw de Nederlandse communist Marinus van der Lubbe opgepakt: hij zou er brand hebben gesticht. Hitler benut deze 'communistiche aanslag' direct: hij laat de vrijheid van meningsuiting en de democratie opschorten. Als in 1934 rijkspresident Von Hindenburg overlijdt, neemt Hitler ook diens functie over. In de regering, zijn partij én het leger is Hitler nu de hoogste baas (Führer). Tegen de internationale afspraken in bouwt Hitler een grote legermacht op. Hierdoor bloeit de economie op. Voor veel Duitsers rechtvaardigt deze hausse dat er een autoritaire leider aan het roer staat.

6 Tegenstanders

Het regime duldt geen tegenspraak. De Emslandkampen aan de Nederlandse grens behoren tot de eerste strafdampen in Duitsland. Alleen al in 1933 verrichten ongeveer 4000 politieke gevangenen er dwangarbeid.

5, 7 Jodenhaat

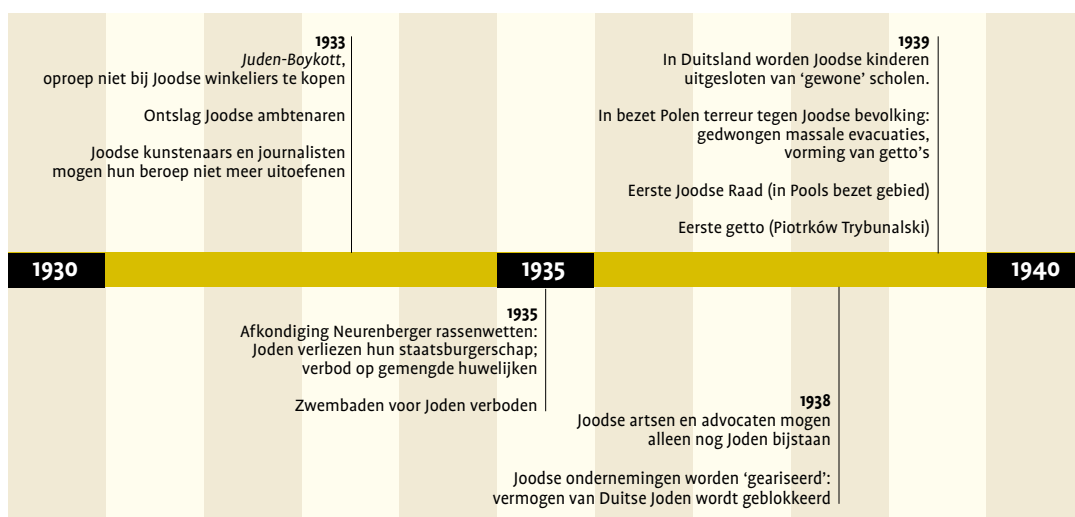
Meteen in 1933 neemt Hitler maatregelen tegen Joden. Hij beschouwt hen als een apart 'ras', waarvan Duitsland moet worden 'gezuiverd'. Die denkwijze leidt in 1935 tot de rassenwetten van Neurenberg: huwelijken tussen Duitsers en Joden worden verboden. Het continue hameren op vermeende ongelijkheid leidt bij velen tot een ongekende Jodenhaat.

Als in 1938 een Joodse jongen een Duitse diplomaat in Parijs vermoordt, komt die haat tot uitbarsting. In de nacht van 9 op 10 november (ook bekend als Kristallnacht) keren opgehitste burgers zich tegen hun Joodse burens en hun bezittingen. Synagogen, maar ook huizen en winkels van Joden zijn het doelwit van plundering en brandstichting. Veel Joodse Duitsers proberen het land te ontvluchten. Maar veel landen weigeren immigranten toe te laten; ook Nederland doet dat maar mondjesmaat.

4 Organisatiestructuur van de nationaalsocialistische staat

Adolf Hitler	Führer	
	Rijkskanselier & Rijkspresident ineen	Tientallen Rijksministers die verantwoording aan Hitler afleggen, o.a.: Minister van Buitenlandse Zaken (Joachim von Ribbentrop) Minister van Binnenlandse Zaken (Heinrich Himmler) Minister van Openbare Voorlichting en Propaganda (Joseph Goebbels) Minister van Luchtvaart (Hermann Göring)
	Opperbevelhebber Wehrmacht (krijgsmacht)	Heer (landmacht) Luftwaffe (luchtmacht) Kriegsmarine (marine)
	NSDAP: partijleider	Sturmabteilung (SA) = ordedienst, met knokploegen (Ernst Röhm) Schutzstaffel (SS) = elitekorps (Heinrich Himmler) ↳ Waffen-SS = militaire tak Hitlerjugend NSDAP onderverdeeld in verder opgesplitst in Gauen met elk een Gauleiter, Kreise, Ortsgruppen, Zellen en Blöcke Verwant aan de NSDAP: Deutsche Arbeitsfront = vakbondsorganisatie Nationalsozialistische Volkswohlfahrt = hulpverleningsorganisatie

5 Anti-Joodse maatregelen in Duitsland

6 Emslandlager

7 Novemberpogrom (Kristallnacht)

Strijd om Vesting Holland

De provincies Noord- en Zuid-Holland vormen in strategisch opzicht het belangrijkste gebied van Nederland. Daar zijn de grote havens, de vliegvelden, het regeringscentrum en het legercommando. Van daaruit kan Nederland ook contact houden met een Britse of Franse bondgenoot in het geval van oorlog met Duitsland. Om die reden moet de Vesting Holland tot het uiterste worden verdedigd. Daarom ook is het Duitse aanvalsplan erop gericht zo snel mogelijk naar de kust door te stoten en zo Nederland uit te schakelen als mogelijke basis voor geallieerde operaties.

De Duitsers proberen met een luchtlanding bij 's-Gravenhage een snelle overgave af te dwingen, maar dat mislukt. Verder voeren ze een frontale aanval uit op de belangrijkste stelling van het Nederlandse leger, de Grebbelinie in de Gelderse Vallei. Belangrijker is echter de opmars van een Duitse tankdivisie door Noord-Brabant naar Rotterdam.

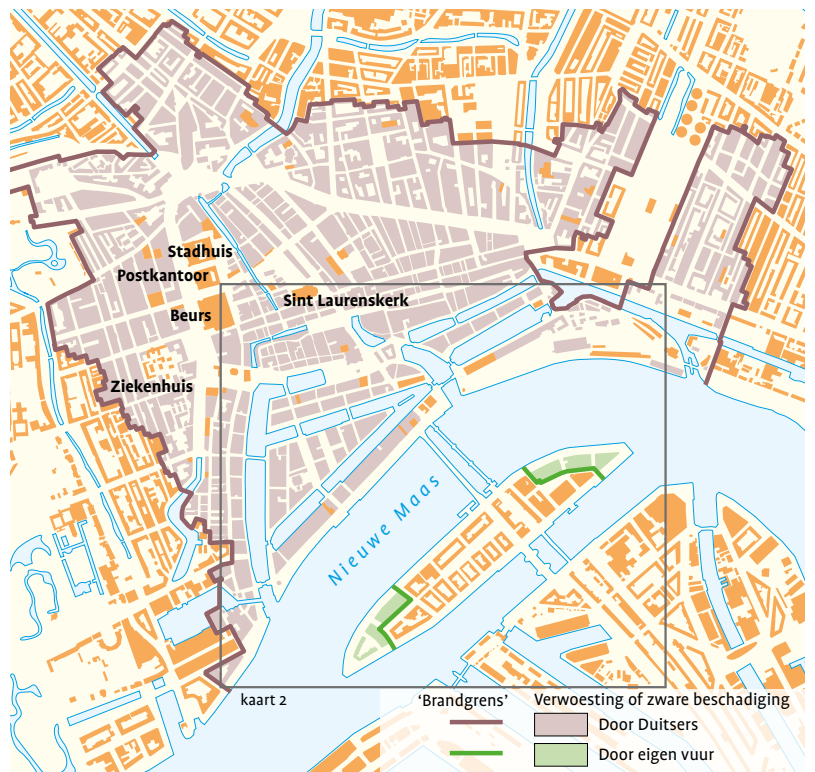
1 Strijd om 's-Gravenhage

2 Aanval op Rotterdam (10 mei 1940)

3 Bombardement op Rotterdam (14 mei 1940)

1 's-Gravenhage

Op 10 mei 1940 landen Duitse parachutisten op de militaire vliegvelden Ypenburg, Valkenburg en Ockenburg. Het doel is het regerings- en militaire centrum 's-Gravenhage te overvallen. Per vliegtuig worden aanvullende troepen aangevoerd. De landingen lijken aanvankelijk te slagen, maar Nederlandse eenheden heroveren de vliegvelden nog dezelfde dag.

2 Rotterdam

Rondom Rotterdam hebben Duitse luchtlandingstroepen meer succes. Op 10 mei veroveren ze vliegveld Waalhaven, Rotterdam-Zuid, bruggen bij Dordrecht en de Moerdijkbruggen. Ze weten die in handen te houden, zodat op 13 mei een tankdivisie vanuit Noord-Brabant kan doorstoten naar Rotterdam. Nederlandse troepen houden echter de noordelijke Maasoever bezet.

3 Rotterdam gebombardeerd

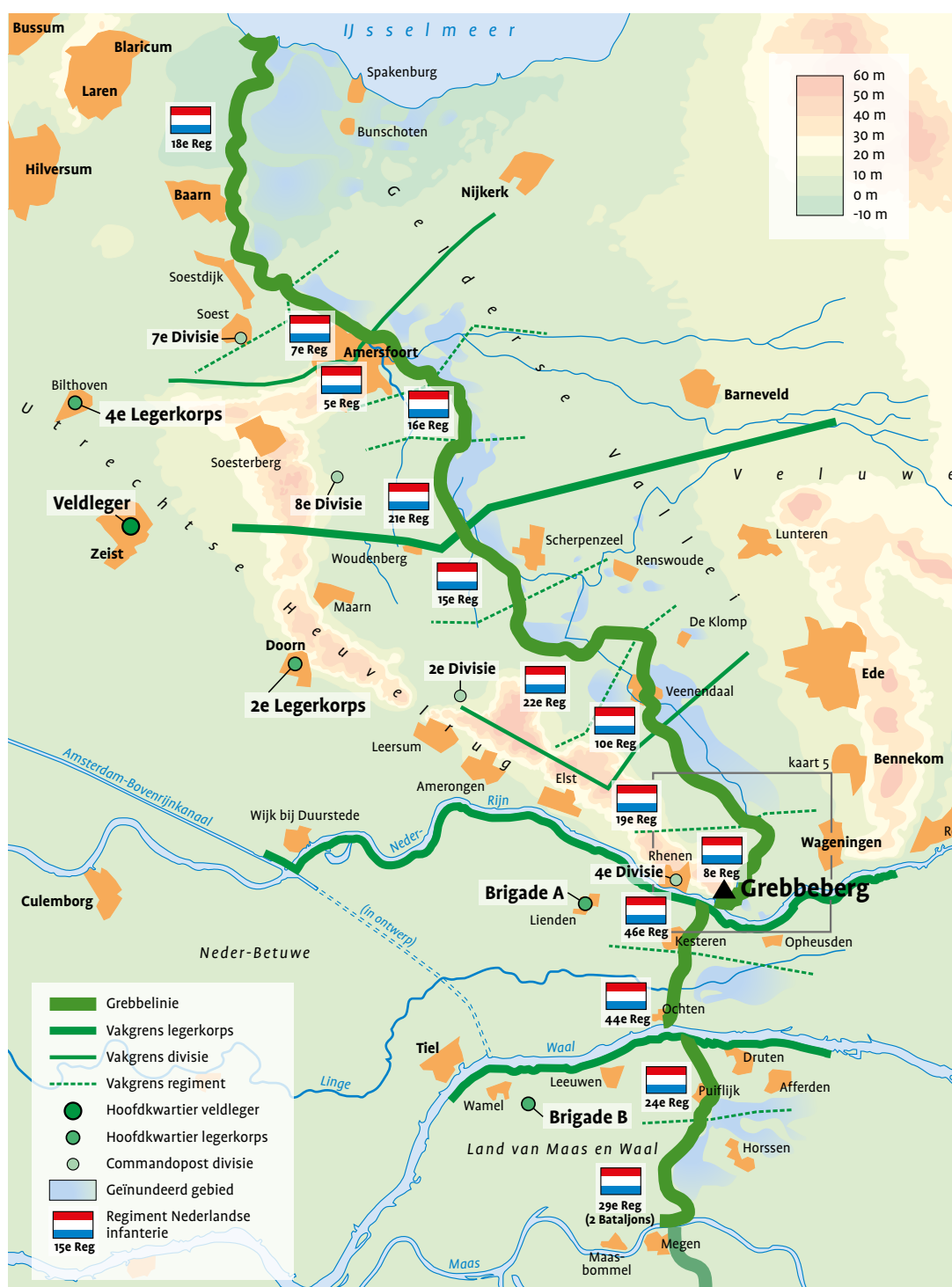
Op 14 mei stelt generaal Rudolf Schmidt, de commandant van de Duitse troepen in Rotterdam-Zuid, een ultimatum aan zijn Nederlandse tegenspeler, kolonel Pieter Scharroo: die moet capituleren, anders zal de stad worden verwoest. Er wordt een afdeling bommenwerpers naar Rotterdam gestuurd. Als hij ze ziet naderen, wil de Duitse commandant ze door lichtkogels laten weten dat er nog wordt onderhandeld, maar niet alle piloten zien die lichtkogels. Een deel zwenkt af, maar tientallen vliegtuigen laten omstreeks 13.30 uur hun bommen op de binnenstad neerkomen, bijna 100.000 kilo in totaal. Er vallen 800 à 900 doden en er breken immense branden uit. In totaal worden zo'n 30.000 gebouwen verwoest, waardoor ongeveer 80.000 Rotterdammers huis en haard verliezen. Wel staat, als door een wonder, te midden van de puinhopen de 16e-eeuwse toren van de Sint-Laurenskerk nog overeind. Na overleg met zijn officieren en burgemeester Pieter Oud geeft commandant Scharroo omstreeks 16.00 uur de stad over. De volgende dag, als Duitsland dreigt ook Utrecht te vernietigen, legt het Nederlandse leger overal de wapens neer. Het is 15 mei en Nederland capituleert.

4 - 5 Strijd op de Grebbeberg

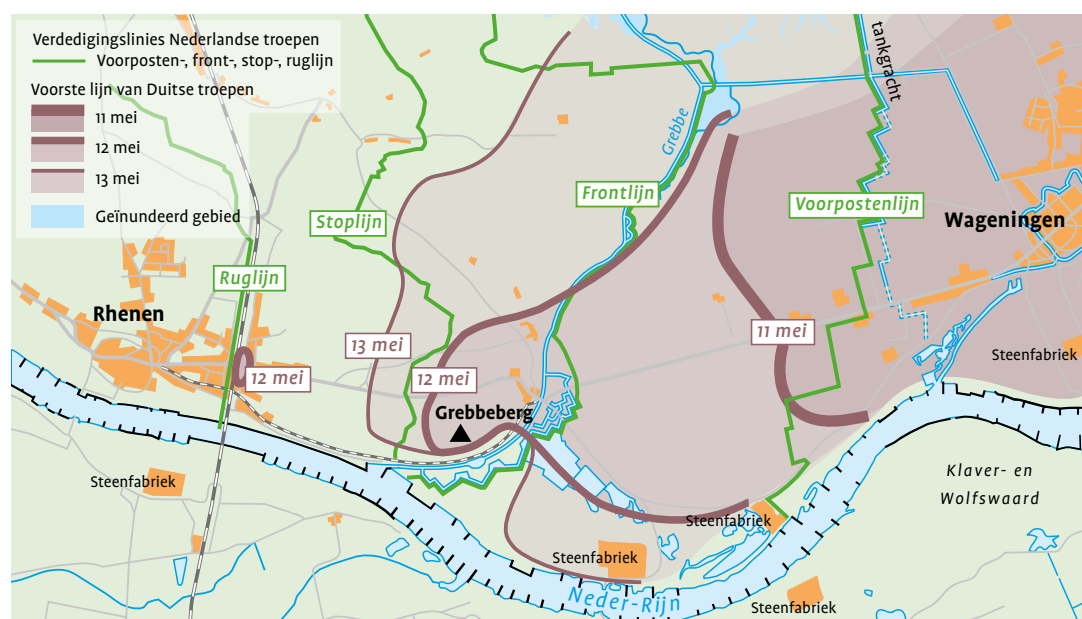
Een van de zwaarste gevechten van de meidagen van 1940 wordt geleverd op de Grebbeberg, de zuidpunt van de Grebbelinie. De linie wordt overal gedekt door inundaties, behalve bij de Grebbeberg. Daarom vallen de Duitsers daar aan. Op 11 mei veroveren ze de voorpostenstrook ten westen van Wageningen. De volgende dag zetten ze hun aanval op de Grebbeberg in. Daar verdedigen twee Nederlandse bataljons zich tegen fanatieke soldaten van de Waffen-SS. Sommigen dringen door de Nederlandse linies, tot vlakbij Rhenen.

De beslissing valt op 13 mei. Een Nederlandse tegenaanval vanuit het noorden wordt een fiasco. De gedemoraliseerde troepen trekken weg uit hun stellingen. Hoewel de rest van de Grebbelinie nog intact is, moet ze worden ontruimd. Het Veldleger trekt zich terug op de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Daar wordt tot de capitulatie op 15 mei niet meer gevochten. Bij de Slag om de Grebbeberg komen 425 Nederlandse militairen om het leven.

4 Grebbelinie

5 Grebbelinie: 11 mei (avond) - 13 mei (ochtend) 1940

Slachtoffers van nazi-terreur

Het in 1940 geldende internationale oorlogsrecht doet geen uitspraak over maatregelen tegen burgers die verzet plegen tegen een bezettende macht. Wel wordt verwezen naar de gebruiken van ‘beschaafde volken’, de menselijkheid en het rechtsbewustzijn. Voor de nazi’s gelden zulke overwegingen echter niet. Nederlanders die verzet plegen, staan bloot aan fanatieke vervolging en zeer strenge straffen, waaronder de doodstraf. Aanvankelijk verschijnen verdachten nog voor een Duitse rechtbank, waar ze worden bijgestaan door een verdediger. Later verdwijnt iedere schijn van recht: als vergelding en intimidatie worden gijzelaars en groepen gevangenen geëxecuteerd, stakers doodgeschoten en onschuldigen vermoord – alles in strijd met het oorlogsrecht.

1 Standrechtstraffen bij stakingen

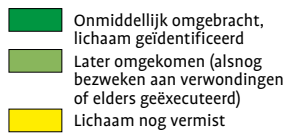
In april 1943 kondigden de Duitsers aan dat militairen van het Nederlandse leger in krijgsgevangenschap zullen worden afgevoerd. Uit protest breken overal in het land stakingen uit. Om die snel te breken, wordt op aandringen van Rauter het politiestandrecht afgekondigd. De Duitse politie kan zelfstandig doodvonnissen uitspreken en uitvoeren, zonder tussenkomst van een rechter. Bovendien krijgt ze opdracht om op samenscholingen te vuren – ‘het gaat er niet om of de juiste man wordt geraakt, als er maar doden vallen’, is Rauters instructie. Zeker 170 mannen en vrouwen worden willekeurig op straat doodgeschoten, anderen gearresteerd of geëxecuteerd. Weer anderen worden gedeporteerd en sterven door ontberingen in kampen, of zijn dusdanig verzwakt als gevolg van hun gevangenschap dat ze bij aankomst alsnog bezwijken. Tot op de dag van vandaag zijn 52 slachtoffers nog vermist.

2 Sluipmoordenaars van de SS

In februari 1943 pleegt een verzetsgroep moordaanslagen op een aantal prominente collaborateurs, onder wie de Nederlandse generaal Hendrik Seyffardt, commandant van het Vrijwilligerslegioen Nederland. SS-chef Hanns Rauter geeft instructie voor represailles: voor iedere gedode collaborateur moeten drie Nederlanders met een anti-Duitse reputatie worden vermoord. Nederlandse SS'ers onder leiding van hun ‘voorman’ Henk Feldmeijer voeren de aanslagen uit. Tot september 1944 worden 46 mannen slachtoffer van deze ‘Silbertanne’-moorden.

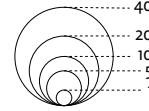
1 Represailles na de April- en Meistakingen

Burgers omgebracht per provincie

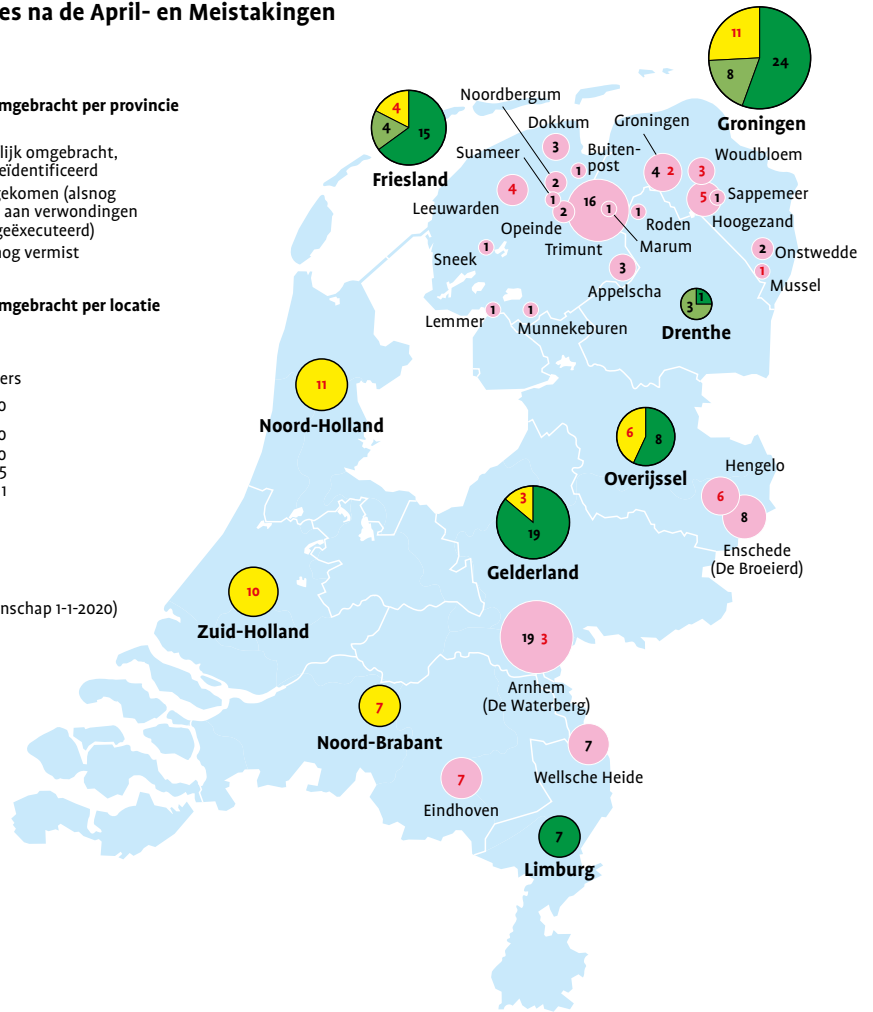
Burgers omgebracht per locatie

Omgebrachte burgers

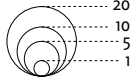
4 Geïdentificeerd
4 Vermist

(stand van de wetenschap 1-1-2020)

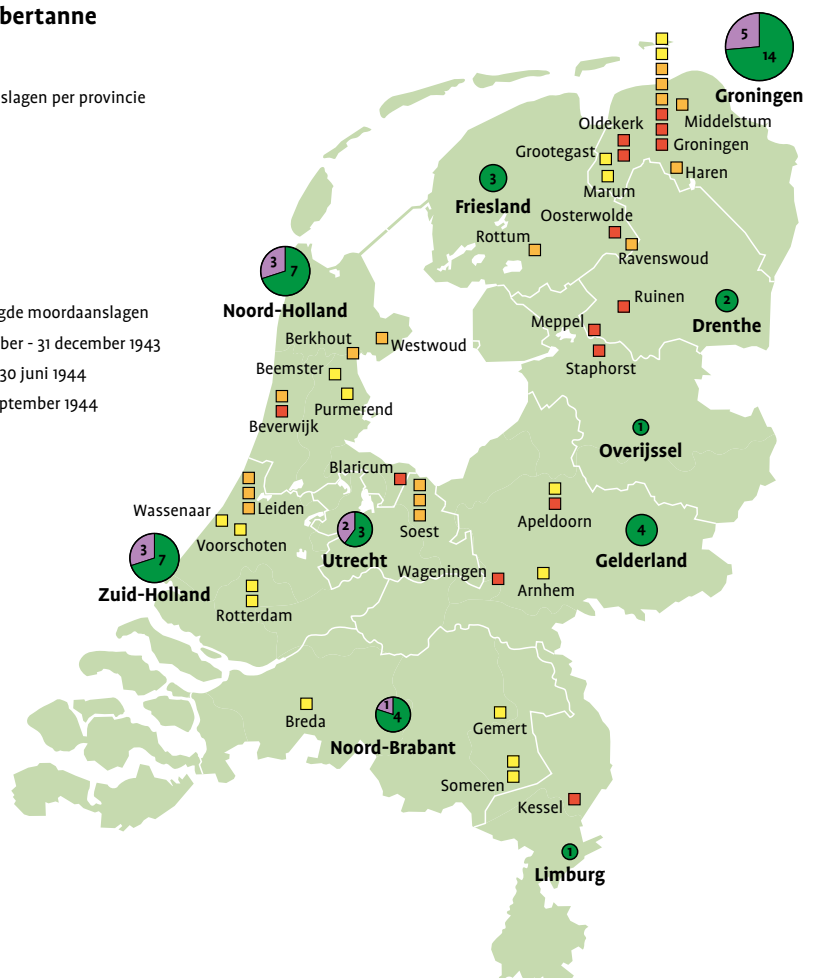

2 Aktion Silbertanne

Moordaanslagen per provincie

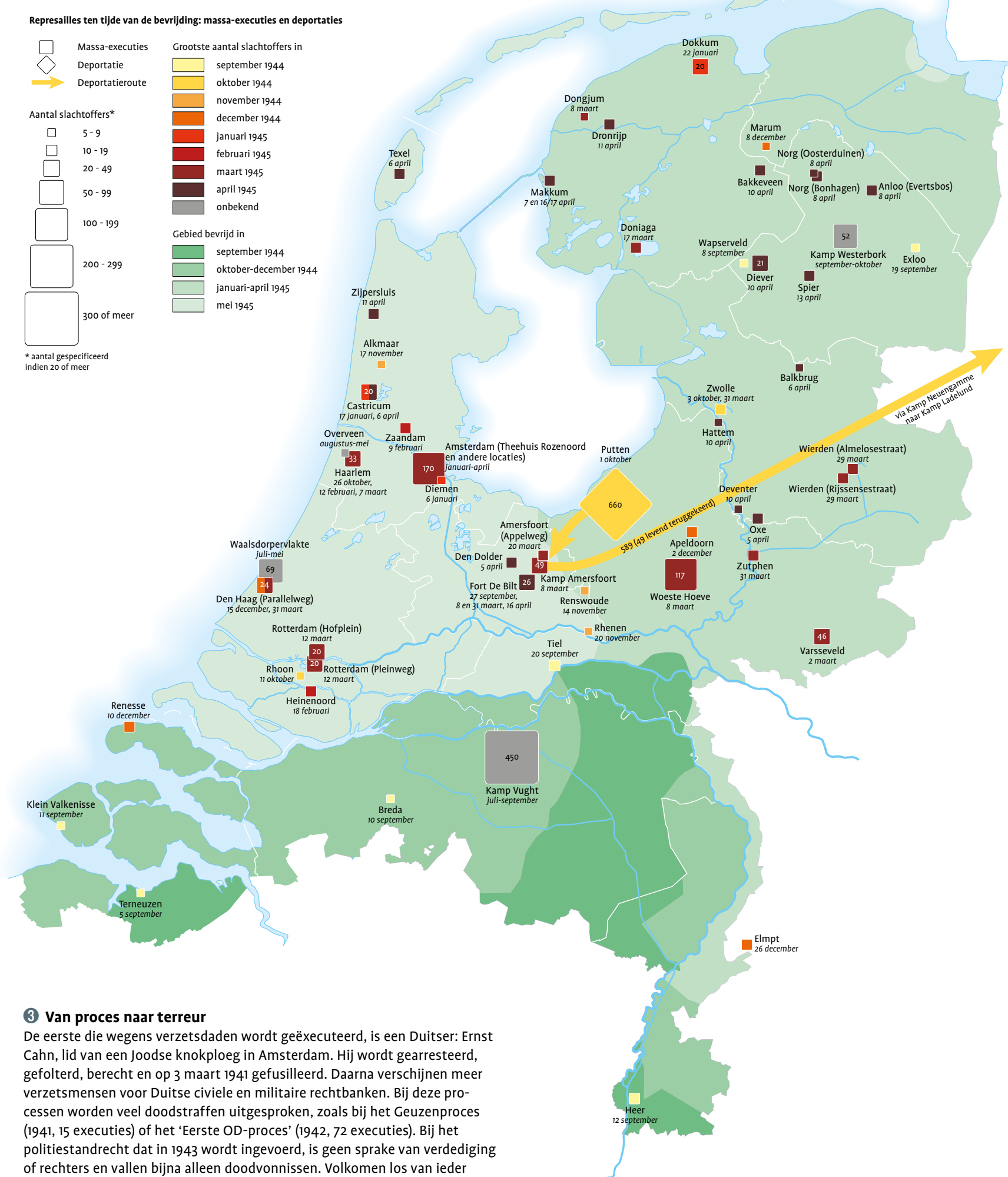
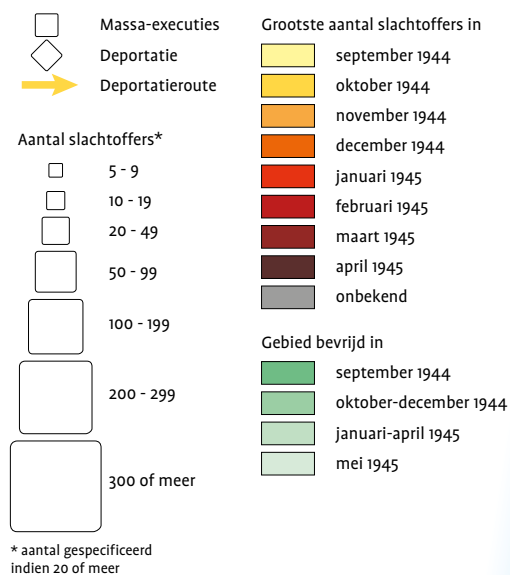
Slachtoffers geslaagde moordaanslagen

Bronnen: Truus de Witte, *Op een onbekende plaats begraven. De april-meistakingen van 1943. Een onderzoek naar oorlogsvermissing (1)*; Inger Schaap, *Sluipmoordenaars. De Silbertanne-moorden in Nederland, 1943-1944 (2)*

3 Massa-executies en deportatie van Puttenaren in 1944-1945

Represailles ten tijde van de bevrijding: massa-executies en deportaties

3 Van proces naar terreur

De eerste die wegens verzetsdaden wordt geëxecuteerd, is een Duitser: Ernst Cahn, lid van een Joodse knokploeg in Amsterdam. Hij wordt gearresteerd, gefolterd, berecht en op 3 maart 1941 gefusilleerd. Daarna verschijnen meer verzetsmensen voor Duitse civiele en militaire rechtbanken. Bij deze processen worden veel doodstraffen uitgesproken, zoals bij het Geuzenproces (1941, 15 executies) of het 'Eerste OD-proces' (1942, 72 executies). Bij het politiestandrecht dat in 1943 wordt ingevoerd, is geen sprake van verdediging of rechters en vallen bijna alleen doodvonnissen. Volkomen los van ieder recht staan het *Niedermachungsbehehl*, waarmee direct op verdachten wordt geschoten, en de massa-executies van onberechte gevangenen als wraak op aanslagen op Duitsers. Bij een geplande overval op een Duitse vrachtauto wordt bij vergissing Rauter neergeschoten. Er worden 274 mensen gefusilleerd. Meer dan 3000 Nederlanders sterven door Duitse kogels.

Het Kattenburgtransport

De moordmachine van de nazis maakt intensief gebruik van het Europese spoornetwerk. Tussen juli 1942 en september 1944 worden meer dan 107.000 Joden, Roma en Sinti vooral in Kamp Westerbork verzameld en per trein naar de kampen vervoerd. Van het zogenaamde Kattenburgtransport is een zeldzaam reisverslag bewaard gebleven.

Reisverslag Westerbork-Auschwitz

Tijdens het transport schrijft een onbekende brieven over de route en de omstandigheden. Zo hoopt de schrijver mensen in Westerbork te informeren over de eindbestemming.

Het Kattenburgtransport vertrekt 30 november 1942 en komt 2 december aan in Auschwitz. In de trein zitten 367 Joodse medewerkers van de firma Kattenburg en hun gezinnen. In totaal 826 mensen.

30 november 1942, 11:50
Vertrek uit Hooghalen.

18:00
'Aankomst Bremen. De coupés worden aan beide zijden gesloten. Nog geen eten of drinken gehad.'

20:15
'Aankomst Soltau. Coupés zijn niet verlicht.'

Ravensbrück

Mei 1936: bezoek koningin Wilhelmina

Hollandia-Kattenburg

Deze moderne regenkledingfabriek in Amsterdam is opgericht door Jacques Kattenburg. De helft van het personeel is Joods. Omdat het bedrijf aan de Duitse Wehrmacht levert, gaan deze mensen aanvankelijk niet op transport. Dat is het SS-hoofd in Nederland een doorn in het oog. Als een opgepakte vrouw werknemers van Kattenburg beticht van 'communistic sabotage', slaat hij toe. In de middag van 11 november 1942 sluit de Grüne Politzei de fabriek af en worden circa 350 Joodse werknemers meegenomen. Gezinsleden gaan via de Hollandsche Schouwburg naar Westerbork. De andere 130 'saboteurs' worden twee weken in Scheveningen mishandeld. Van hen gaan 120 alsnog naar Westerbork. Acht gaan later naar concentratiekampen en twee worden doodgeschoten.

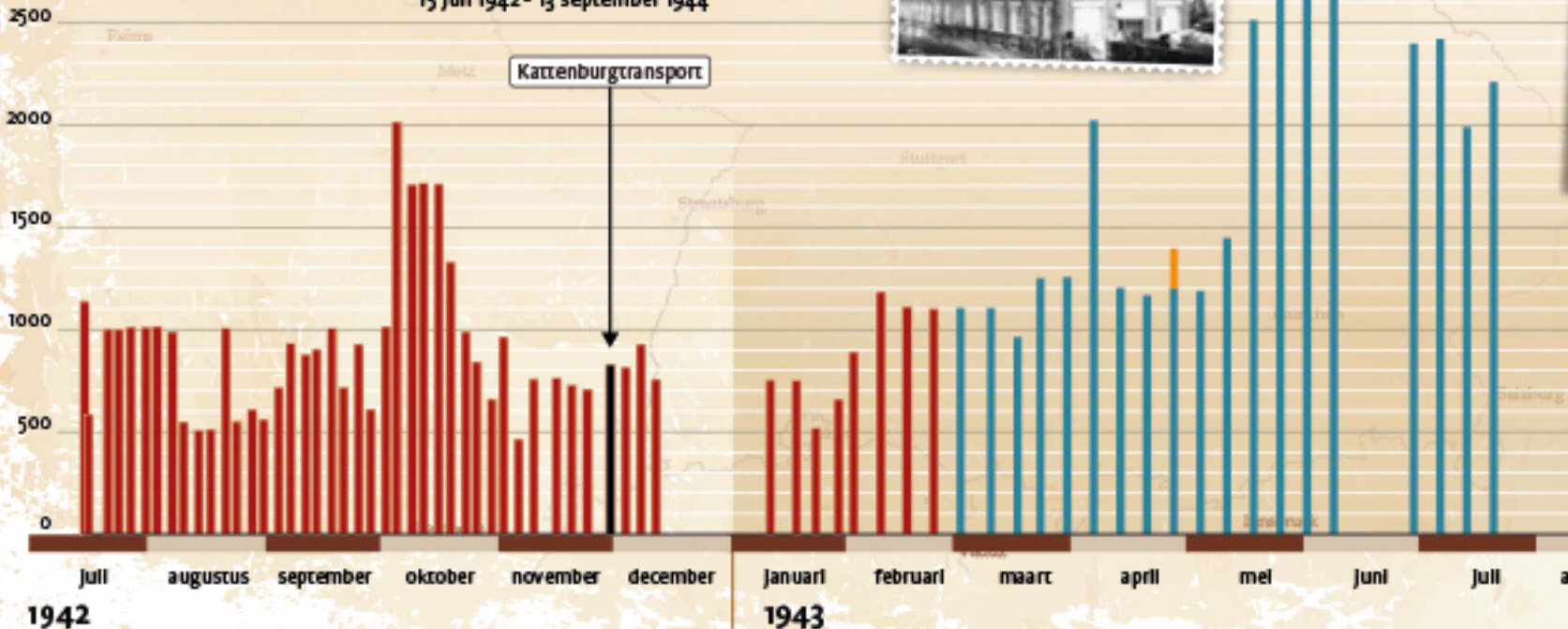

Buchenwald

Het wegvoeren van het Joodse personeel van Hollandia-Kattenburg.

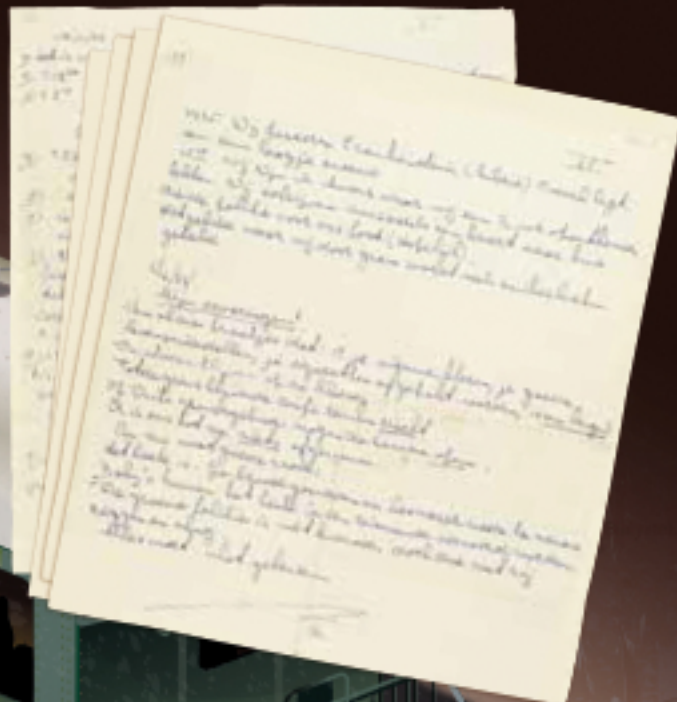
Transporten en gedeporteerden vanuit Westerbork

15 juli 1942 - 13 september 1944

De brieven zijn versopt. In een geheime brievenbus, die door een andere gevangene is aangebracht achter een luchtrooster.

's Morgen 8 uur. Trein stopt in Kohlfurt. De wagenleiders stappen uit en halen brood en jam. Ons eerste eten, 44 brood per persoon.'

13:00 'Wij stoppen in Königszelt. Water op het perron kunnen halen. Men zegt dat we om 16:00 op plaats van bestemming komen?'

14:45 'Wij passeren Franken steh'

In Cosel worden 170 mannen van 15-50 jaar uit de trein gehaald voor zware arbeid in de omgeving.

15:15 ½ uur oponthoud. We schrijven een kaart naar huis die de politie zal opsturen (hopelijk)'

Ongeveer 60% van alle transporten ging met persoonsreinen, 40% met vee- en goederen treinen.

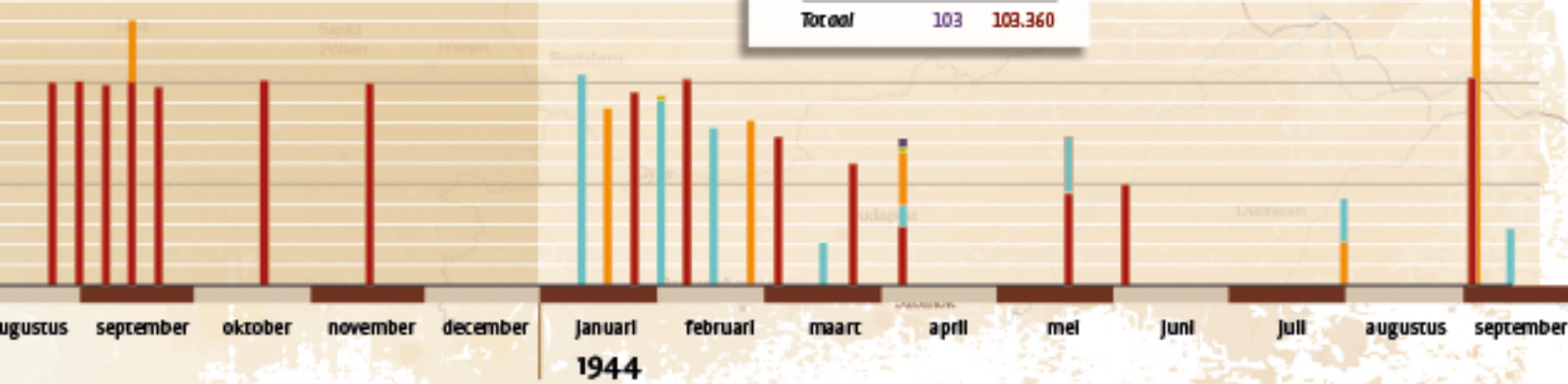

Zoon Hans Karcenburg (l) ontkomt aan de razza.

Medewerker Bob Wolf van den Berg (r) springt bij Nunspeet uit de trein.

Ze overleven samen de oorlog in het hol van de leeuw door zich met valse identiteitspapieren als niet-Joden te melden bij de Arbeitsinsatz.

	transporten	personen
Auschwitz	66	60.330
Sobibór	19	34.313
Theresienstadt	7	4.870
Bergen-Belsen	8	3.751
Buchenwald	2	55
Ravensbrück	1	41
Totaal	103	103.360

Sobibór
Lublin
Chelm

De schrijver behoudt tot de laatste brief optimisme en eindigt met goedbedoelde adviezen, niet wetende dat de meeste passagiers kort daarop worden vergast. Geen van de vrouwen en kinderen heeft Auschwitz overleefd. Slechts negen mannen keren terug.

0 km 50 100

Op weg naar vrijheid

1

3

2

1 Zijden routekaart

John Frost, commandant van het Britse 2e Parachutebataljon, landt op 17 september 1944 in Nederland. Net als andere soldaten heeft hij een zijden landkaart bij zich om in geval van nood een vluchtroute uit te stippelen. Het bataljon van Frost heeft de opdracht de Rijnbrug bij Arnhem te veroveren. Maar op 21 september moeten de laatste geallieerde soldaten bij de brug zich overgeven. De zijden routekaart blijft ongebruikt. Uiteindelijk mislukt de Slag om Arnhem.

*Zijden landkaart die luitenant-kolonel John Frost bij zich draagt tijdens de Slag om Arnhem. 1944.
H 70 cm x B 70 cm
Collectie Airborne Museum Hartenstein*

2 Opvouwbare motorfiets

Deze Britse motorfiets komt tijdens Operatie Market Garden letterlijk uit de lucht vallen. Op 17 september 1944 landen bijna 5200 Britse luchtlandingstroepen op de Renkumse Heide. Bevoorradingscontainers voeren voedsel, munitie, radio's en deze Britse Welbike aan. Die is speciaal ontworpen voor luchtlandingstroepen: licht en klein. Over elke gram is nagedacht: de motorfiets weegt slechts 35 kilo.

*Excelsior Welbike 98cc-motorfiets met opvouwbaar zadel en stuur, gedropt tijdens Operatie Market Garden. 1944.
H 90 cm x B 140 cm
Collectie Airborne Museum Hartenstein*

3 Rupertpop

Deze juten poppen, hangend aan parachutes, worden door de Engelsen Rupert genoemd. Ze zijn voorzien van een explosieve lading. Als ze de grond raken, ontploffen ze en vliegen alle kanten op. De geallieerden gebruiken deze poppen om de Duitsers af te leiden.

*Parachutistenpop, voorzien van een houten rekje met daarop de restanten van de uitgebrande explosieven. 1944-1945.
H 82 cm x B 57 cm
Libertum en Verzetsmuseum Friesland*

4 Amerikaanse Weasel

Op 1 november 1944 varen Britse, Nederlandse en Noorse commando's in deze Weasel en andere amfibievoertuigen vanuit zee naar Walcheren in Zeeland. Om de Duitsers te verdrijven zijn grote delen van de provincie onder water gezet. Zware gevechten volgen, totdat een week later de laatste Duitse eenheid op Walcheren zich overgeeft.

Amerikaanse M29C Weasel, amfibisch rupsvoertuig gebruikt bij de landing van de geallieerden in Zeeland. 1944.

H 179 cm x B 488 cm

Bevrijdingsmuseum Zeeland

5 Uniform Poolse bevrijder

Op 29 oktober 1944 juicht de bevolking van Breda haar bevrijders toe. Verrassend genoeg blijken het Polen te zijn. De Poolse soldaat Wlodek Otoka draagt tijdens de bevrijding dit uniformjasje. De 1e Pantserdivisie verblijft vijf maanden in Breda en omgeving om de frontlijn langs de Maas te bewaken. Hierdoor ontstaat een hechte band tussen de Poolse bevrijders en de inwoners van Breda.

Uniformjasje van de 1e Poolse Pantserdivisie, gedragen door Otoka, een van de bevrijders van de stad Breda. 1944.

H 60 cm x B 70 cm

Generaal Maczek Museum

6 Brabants bevrijdingsjurkje

In 1944 draagt de kleine Joodse Elianne Muller dit oranje jurkje tijdens de bevrijding van het Brabantse Neerkant. Het past mooi bij haar oranje krullen. Haar onderduikfamilie Thijssen heeft de jurk speciaal voor Elianne gemaakt. Ook haar ouders, die elders ondergedoken zitten, overleven de oorlog, maar het onderlinge contact is verloren gegaan. Door de beschrijving van Eliannes bijzondere haarkleur in een oproep in de krant vinden ze elkaar weer terug.

Jurkje van oranje geverfde parachutestof, gemaakt ter gelegenheid van de bevrijding. 1944.

H 52 cm x B 50 cm

Collectie Joods Historisch Museum Amsterdam

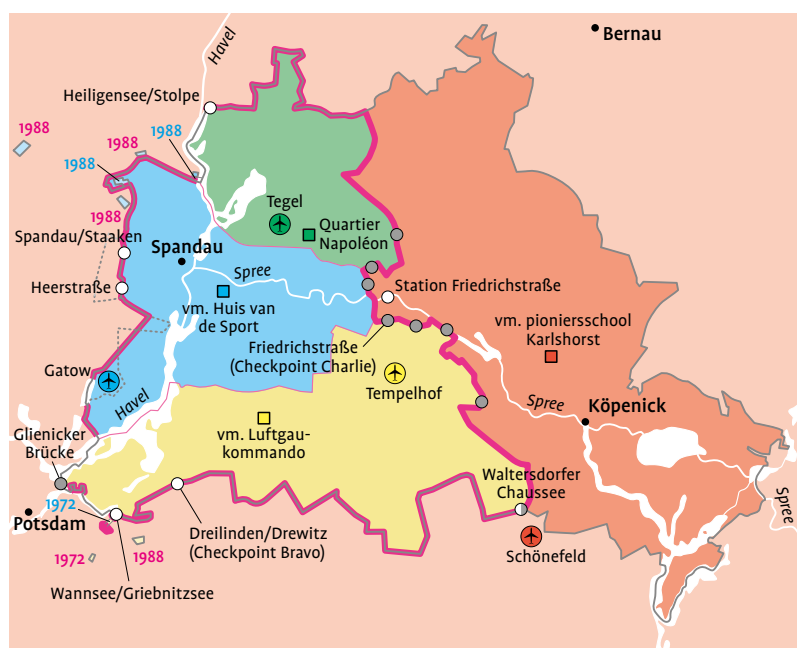
Nieuwe grenzen in Europa

De door de overwinnaars getrokken grenzen zorgen voor massale volkshuizingen. Alleen al vanuit het nieuwe Polen trekken miljoenen Duitsers noodgedwongen westwaarts, naar het door de geallieerden bezette Duitsland. Ondertussen raken de bezetters van Duitsland – de Sovjet-Unie, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en de Verenigde Staten – diep verdeeld over de wederopbouw van dat land. De westerse geallieerden willen het nieuwe Duitsland zo snel mogelijk economisch sterk en zelfstandig maken. Stalin is echter bang voor al te veel Amerikaanse invloed direct aan de grens van het communistische Polen. Hierdoor wordt Duitsland slechts enkele jaren na de capitulatie het toneel van een internationale machtsstrijd. Al snel valt het land uiteen in Oost- en West-Duitsland. Vanaf 1961 symboliseert de Berlijnse Muur de onverzoenlijkheid van Oost en West.

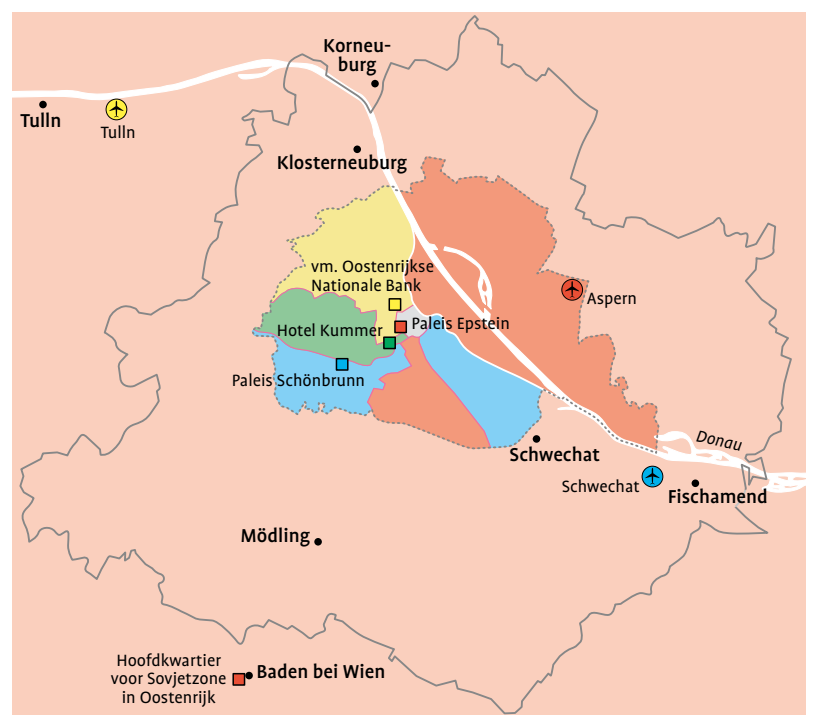
1 Bezettingszones in Duitsland en Oostenrijk

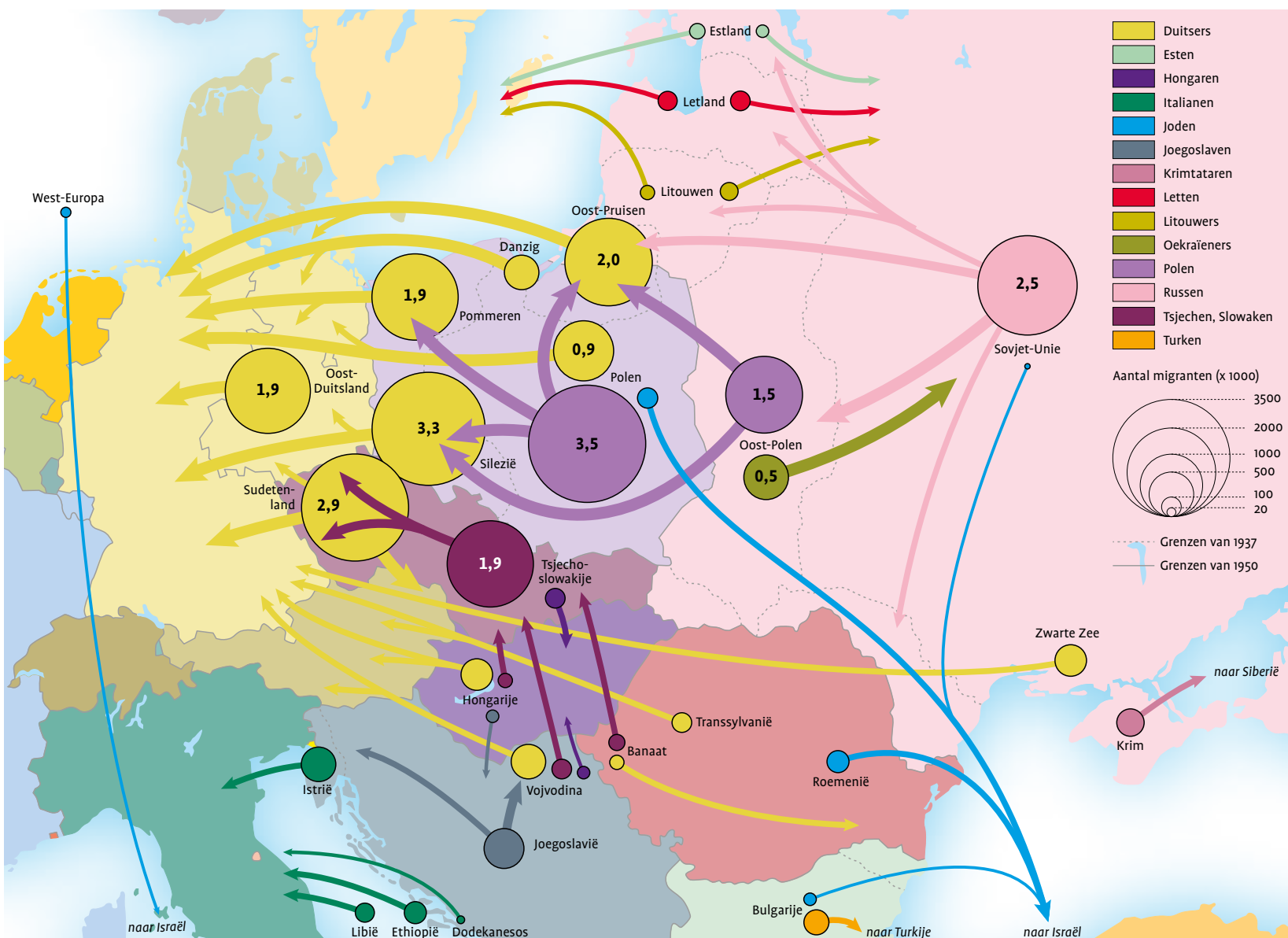
2 Berlijn

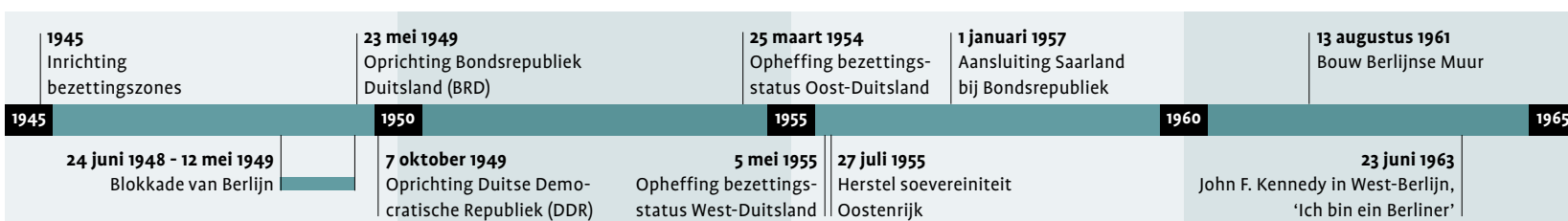
3 Wenen

4 Bevolkingsverplaatsingen tussen 1944 en 1952

5 Tijdlijn

1 - 3 Bezettingszones

Berlijn en Wenen zijn na 1945 opgedeeld in vier zones. Ze liggen als geheel diep in de Sovjet-zone. Dat leidt tot spanningen. In 1948 probeert Stalin de drie andere mogendheden uit Berlijn te verdrijven door de westerse aanvoerroutes te blokkeren. Pas als de Verenigde Staten een luchtbrug opzetten, heft de Sovjet-Unie de blokkade op. Deze gebeurtenis is voor West-Europa het bewijs dat het de Amerikanen hard nodig heeft. De hoop op één Duitsland vervliegt: in 1949 ontstaan de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) in het westen en de Duitse Democratische Republiek (DDR) in het oosten.

4 Deportatie

Oost-Europa kent van oudsher omvangrijke

Duitse minderheden. Na de oorlog vormen ze een mogelijke bron van conflict. Daarom krijgt de Sovjet-Unie van de westerse geallieerden ruim baan om miljoenen Duitsers te deporteren. Meteen al in 1944-1945 begint het Russische leger Duitsers te verdrijven uit Hongarije, Roemenië en Tsjechoslowakije. Omdat de Poolse grenzen verschuiven, is de uittocht uit dat land massaal. Omdat veel mannen aan het front zijn gesneuveld, zijn onder deze Duitsers relatief veel vrouwen, kinderen en bejaarden. Voor hen is weinig mededogen. Hun niet-Duitse burens hebben jaren onder naziterreur geleefd en wreken zich nu op de achterblijvers. Dwangarbeid, mishandeling en moord zijn aan de orde van de dag. Het merendeel van de Duitsers wordt in veewagons naar West-Duitsland gedeporteerd. Daar verrijzen

vluchtelingenkampen, van waaruit de naar schatting 12 tot 14 miljoen *Heimatvertriebenen* vervolgens vrij geruisloos integreren. Dankzij de wederopbouw is er werk genoeg.

5 Berlijnse Muur

Na 1949 trekt de West-Duitse economie snel aan. Het verschil met de DDR groeit. Veel jonge en hoogopgeleide DDR-burgers zoeken hun heil in het westen. De Sovjet-Unie probeert de emigratie tegen te gaan. De grens tussen Oost- en West-Berlijn blijkt echter lastig te handhaven. Om de leegloop te stuiten, begint de communistische leiding in de nacht van 12 op 13 augustus 1961 aan de bouw van een 45 km lange, zwaarbewaakte betonnen hindernis dwars door de stad: de Berlijnse Muur.

Dekolonisatie van Nederlands-Indië

Op 17 augustus 1945 roept Soekarno de onafhankelijke staat Indonesië uit. De proclamatie van de Republiek Indonesië komt voor Nederland volkomen onverwacht en de Nederlandse regering accepteert deze niet. Pogingen om het Nederlandse gezag te herstellen, slagen slechts gedeeltelijk en roepen gewelddadig verzet op. Uiteindelijk is Nederland niet tegen onafhankelijkheid op termijn, maar dan wel in de vorm van een federatie waarin de buitengewesten gelijkwaardig zijn aan de Republiek Indonesia (Java en Sumatra). Onderhandelingen leiden tot een compromis: de vorming van een Verenigde Staten van Indonesië, dat met de andere overzeese gebiedsdelen onderdeel zal vormen van de Nederlands-Indonesische Unie. Al snel komt zowel Nederland als Indonesië terug op de afspraken in dit Akkoord van Linggadjati, waarop opnieuw geweld uitbreekt. Nederland start twee grote offensieven (vroeger bekend als 'politieacties') waarbij ca. 10.000 Nederlanders en meer dan 100.000 Indonesiërs om het leven komen. Onder druk van de Verenigde Naties erkent Nederland op 27 december 1949 de Indonesische onafhankelijkheid.

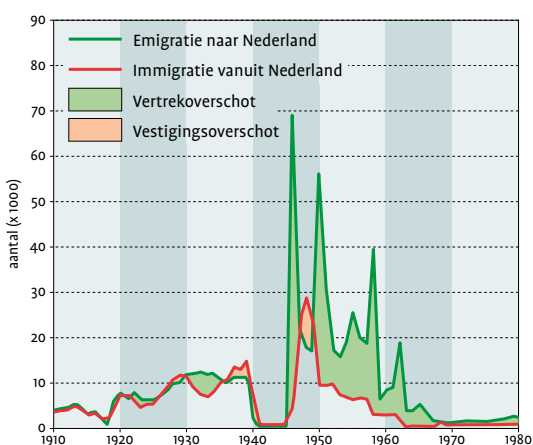
1 Eerste offensief tijdens de dekolonisatieoorlog

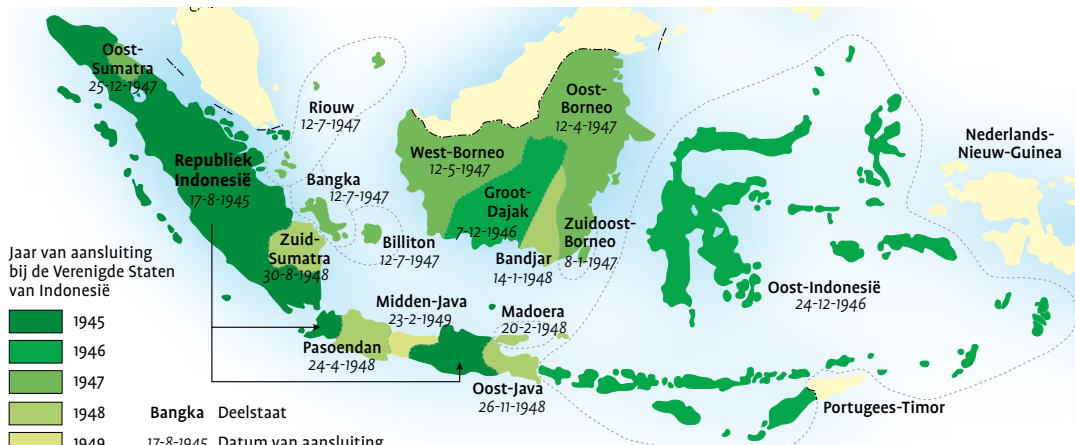
2 Tweede offensief tijdens de dekolonisatieoorlog

3 Emigratie en immigratie

4 Republiek der Verenigde Staten van Indonesië

Bronnen: H. Buiten, *Nederlands-Indië (1830-1949)* / G. Teitler & P.M.H. Groen (red.), *De politieacties* / C. Smit, *De dekolonisatie van Indonesië* / P. Groen, *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (1, 2); W. Willems & L. Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland* / CBS (3); C. Smit, *De dekolonisatie van Indonesië* (4)

1 - 2, 4 Militaire confrontatie

Na 17 augustus 1945 begint de Indonesische regering met het organiseren van een leger en wint president Soekarno's Nationalistische Partij aan macht. Jongeren (pemoeda's) vormen tal van revolutionaire groepen en eisen met geweld de onafhankelijkheid op. Duizenden (Indische) Nederlanders en Chinezen, maar ook Japanners, Britten en Indonesiërs komen om. Soekarno heeft op de pemoeda's nauwelijks greep. Na de mislukking van het Akkoord van Linggadjati probeert Nederland met geweld de macht te herwinnen. In de zomer van 1947 herovert het Nederlandse leger in twee weken grote delen van Java en Sumatra. Nederland probeert een federatieve staatsvorm te realiseren waarin de rol van Nederland behouden blijft. Als Indonesiërs een guerrillaoorlog tegen de Nederlanders starten, begint Nederland een tweede offensief, dat drie weken duurt. Tijdens de Indonesische vrijheidsstrijd komen aan Nederlandse kant 4751 militairen om en naar schatting 5000 burgers. Aan Indonesische kant vallen minimaal 97.000 doden en vermoedelijk veel meer.

3 Repatrianten en migranten

Na de Japanse overgave vertrekken de overlevenden van de kampen als eersten naar Nederland. Totoks (witte Nederlanders) krijgen vrij toegang tot Nederland. Een deel van de niet-geïnterneerde Indo's (in Indië geboren Nederlanders van gemengde afkomst) wil eveneens naar Nederland. De Nederlandse regering ontmoedigt dat, totdat de situatie in Indonesië voor Indische Nederlanders in 1957 zodanig is verslechterd, dat het staatsrechtelijk en moreel voor de Nederlandse overheid niet meer te verantwoorden is om hun toegang tot Nederland te ontzeggen. In totaal gaan van 1945 tot 1968 circa 330.000 (Indische) Nederlanders naar Nederland.

5 Molukkers

Omdat in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) veel Molukkers dienen, zien Indonesiërs hen als verraders. Na de stichting van de onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken (RMS, 1950) staat Nederland niet toe dat de ongeveer 3500 Molukse KNIL'ers op Java naar de Molukken gaan. Zij krijgen bevel met hun gezinnen naar Nederland te gaan, voor een tijdelijk verblijf. Maar daar aangekomen worden zij direct ontslagen. Nederland brengt de gezinnen onder in circa 90 woonoorden. Ze zijn state- en rechteloos, en worden afgezonderd van de Nederlandse samenleving.

6 Van federatie naar eenheidsstaat

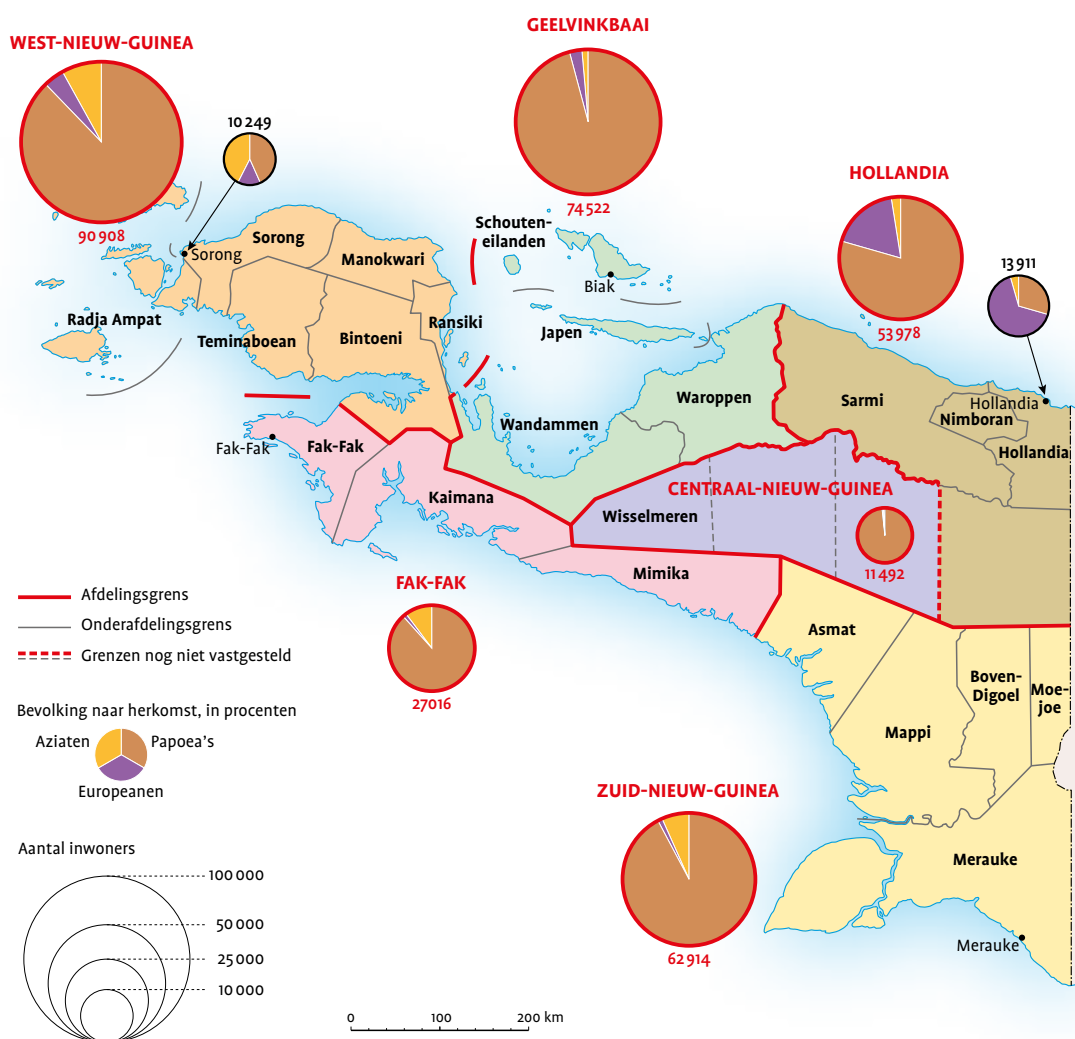
In het Akkoord van Linggadjati is overeengekomen dat Indonesië een federale structuur krijgt. De afzonderlijke republieken hebben een in zekere mate van soevereiniteit. Na de soevereiniteitsoverdracht begint Soekarno echter aan de vorming van een eenheidsstaat. Nieuw-Guinea (het huidige Papua) is buiten de onderhandelingen gebleven, omdat Nederland vasthoudt aan dit laatste stuk koloniaal bezit. Pas in 1962 wordt het onder internationale druk onder VN-toezicht geplaatst. In 1969 lijft Indonesië het gebied in.

5 Molukse woonoorden 1951-1970

- Moluks woonoord
- id. (voormalig concentratiekamp)

6 Nederlands-Nieuw-Guinea in 1956

Bronnen: H. Smeets & F. Steijlen, In Nederland gebleven (5); Grote Atlas van Nederlands Oost-Indië (6)

1 Herero's

De Herero en de Nama zijn volken in het huidige Namibië. Eind 19e eeuw verklaart Duitsland hun leefgebied tot Duits-Zuidwest-Afrika. Als de Herero en Nama in 1904 hiertegen in opstand komen, vaardigt generaal Lothar von Trotha een *Vernichtungsbefehl* uit: 'Elke Herero die binnen de Duitse grenzen wordt aangetroffen, met of zonder geweer, met of zonder vee, zal worden neergeschoten.' In 1905 is 75 procent van de Herero vermoord en de rest verdreven. Uit stil protest tegen de Duitse koloniale overheersing en deze genocide blijven Hererovrouwen en -mannen hun koloniale kleding dragen. In 1985 benoemen de Verenigde Naties de massamoord op de Herero als een van de eerste gevallen van genocide in de 20e eeuw. Duitsland heeft nog altijd geen officiële excuses aangeboden en er is ook geen sprake van herstelbetalingen. Tot die tijd blijft het stil protest in stand.

2 Armeniërs

Rond 1900 vormen de Armeniërs een christelijke minderheid in het multiculturele Ottomaanse Rijk. Het verval van dat rijk leidt tot een sterk Turks nationalisme. Nadat de Ottomanen in de Eerste Wereldoorlog grote strategische verliezen hebben geleden, begint de regering de Armeniërs te vervolgen. Het begint met de arrestatie van 250 Armeense intellectuelen en leiders. Daarna worden Armeense mannen vermoord en Armeense dienstplichtigen gedwongen tot arbeid. Hierop volgt de deportatie van vrouwen, kinderen en ouderen naar Syrië, dwars door de woestijn, met honderdduizenden doden tot gevolg. Armeens cultuurgoed wordt vernietigd en Armeense kinderen worden gedwongen ondergebracht bij Turkse adoptieouders. Naar schatting worden anderhalf miljoen Armeniërs vermoord. Volgens historici is hier sprake van genocide, maar Turkije erkent dat niet. Om de genocide te herdenken is in 1967 in Armenië het 44 meter hoge Tsitsernakaberdmonument opgericht.

3 Chinezen

Nog steeds kijkt Mao Zedong de bezoekers bij de ingang van de Verboden Stad in Beijing aan. Niets vertelt dat deze oud-leider van China de drijvende kracht is geweest achter een van de grootste massamoorden ooit. De 'Grote Sprong Voorwaarts' (1958-1961) moet van China een modern geïndustrialiseerd land maken, maar eindigt in de hongerdood van 45 miljoen Chinezen. Terwijl de landbouw wordt gemoderniseerd en gecollectiviseerd, moeten de boeren in hun achtertuinen met kleine hoogovenjes staal maken. De gevolgen zijn desastreus: het staal blijkt van slechte kwaliteit en de landbouwopbrengsten nemen sterk af. Na de eerste meldingen over hongersnood zegt Mao: 'Het is beter om de helft van de bevolking dood te laten gaan, opdat de andere helft zich vol kan eten.' Beëindiging van het programma levert Mao gezichtsverlies op. Om zijn macht weer te versterken begint hij de 'Culturele Revolutie'. Hierbij komen nog eens miljoenen Chinezen om het leven.

4 Maya's

Een team van de Guatemaleekse Stichting voor Forensische Antropologie is in 2013 in het bos bij Xecotz in de regio Quiché bezig met het opgraven van een slachtoffer van de burgeroorlog die tussen 1960 en 1996 in Guatemala heeft gewoed. Volgens de militaire overheid hebben de Maya's, de oorspronkelijke bewoners van het land, de kant van de linkse opstandelingen gekozen. Dit is echter onjuist. Vanaf de jaren zeventig worden Maya's vermoord. Onder de dictatuur van generaal Efraín Ríos Montt (1982-1983) worden honderden Mayadorpen verwoest en ongeveer 75.000 Maya's systematisch vermoord. Andere Maya's moeten in 'zelfverdedigingsbataljons' meedoen aan de misdaden. Ríos Montt wordt onder andere gesteund door de Verenigde Staten. In totaal kost de Guatemaleekse genocide aan 100.000 mensen het leven. In 1999 bieden de Verenigde Staten hun excuses aan voor hun betrokkenheid. In 2013 wordt Ríos Montt veroordeeld voor zijn rol in de genocide.

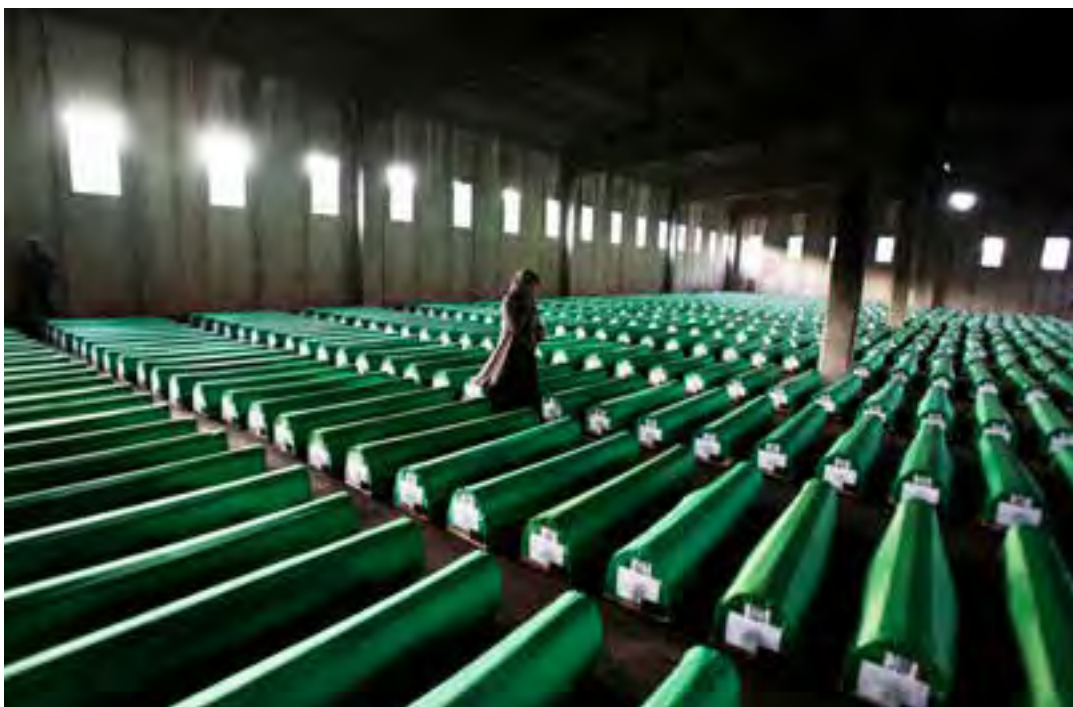
5 Tutsi's

In 2016 wordt met kaarsen de genocide op de Tutsi's in Rwanda herdacht. In 1994 vermoorden Hutu's in slechts 100 dagen naar schatting bijna een miljoen Tutsi's, zo'n 70 procent van de totale Tutsibevolking in Rwanda. De achtergrond van deze volkenmoord zijn decenniaoude conflicten tussen Hutu's en Tutsi's, verergerd door economische crisis, bevolkingsgroei en strijd om de macht. Extremistische Hutu's roepen op tot de vernietiging van de Tutsi's. Nadat de president, de Hutu Juvénal Habyarimana, bij een aanslag is omgekomen, begint de genocide. Het leger en twee jeugdmilities, de Interahamwe en de Impuzamugambi, gaan de straat op om te moorden. De VN-vredestroepen in Rwanda zijn niet in staat om de slachtpartijen te stoppen. Voor de buitenwereld is onduidelijk wat er gaande is. De nieuwsbeelden tonen sjofel geklede jongemannen met kapmessen die 'Macht aan de Hutu's!' roepen. Later wordt duidelijk dat het geweld doelbewust is georganiseerd.

6 Bosnische Moslims

De stoffelijke overschotten van 613 in Srebrenica vermoorde Bosnische Moslims staan in doods-kisten klaar om te worden herbegraven. De foto is gemaakt in 2011, maar elk jaar vinden op 11 juli dergelijke herbegravingen plaats. Op deze wijze bewijzen Bosnische Moslims eer aan de ruim 7000 jongens en mannen die in juli 1995 door het Bosnisch-Servisch leger zijn geëxecuteerd en in tientallen massagraven zijn geworpen. Het opgraven en identificeren van hun stoffelijke resten is een tijdrovende zaak. Pas daarna kunnen de slachtoffers – eens per jaar dus – onder grote publieke belangstelling aan hun laatste rustplaats worden toevertrouwd. Het drama van Srebrenica is de belangrijkste episode in de genocide op de Bosnische Moslims, maar niet de enige. Zo verdrijven Bosnische Serviërs in 1992 de moslimbevolking uit Prijedor (in het noorden van Bosnië en Herzegovina). Ook daarbij vallen enkele duizenden doden.

DE BOSATLAS VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

VRIJHEID EN ONVRIJHEID IN KAART EN BEELD

VOOR
DE TWEEDE WERELDOORLOG

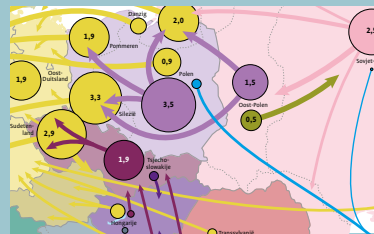
1 Botsing van ideologieën

TIJDENS
DE TWEEDE WERELDOORLOG

2 Oorlog op wereldschaal

NA
DE TWEEDE WERELDOORLOG

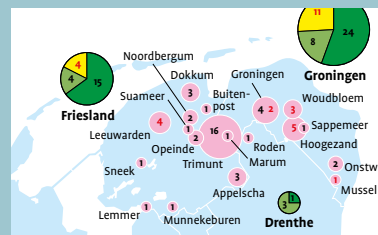

6 Herschikking van de wereldkaart

VRIJHEID ANNO NU

9 Herdenken en vieren

3 Bezetting: einde rechtsstaat

7 Nederland na 1945

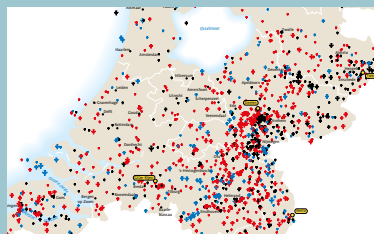
10 Vrijheid wereldwijd?

4 Uitsluiting, terreur en genocide

8 Internationale samenwerking

5 Einde van de Tweede Wereldoorlog

75 JAAR
VRJHEID

NATIONAAL COMITÉ 4 EN 5 MEI
NOORDHOFF ATLASPRODUCTIES
WWW.BOSATLAS.NL

